

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ
СУБ'ЄКТАМ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

студентки 2 курсу, 4 м групи,

спеціальності 081 «Право»,

спеціалізації

«Комерційне право»

Обмок Олександри Сергіївни

Науковий керівник

к.ю.н., доц.

Сагайдак Юлія Вікторівна

Гарант освітньої програми

д.ю.н., доцент

Гончаренко Олена Миколаївна

Київ-2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	
1.1. Мале підприємництво: суть, система правової організації та принципи діяльності.....	6
1.2. Місце малого підприємництва у господарській діяльності держави.....	12
1.3. Поняття державної допомоги суб'єктам господарювання.....	17
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	
2.1. Особливості правового регулювання надання державної допомоги суб'єктам малого підприємництва в Україні.....	23
2.2. Проблеми пов'язані з наданням державної допомоги малому підприємництву та напрямки їх вирішення.....	31
2.3. Мале підприємництво в умовах пандемії COVID-19: правове регулювання державної підтримки.....	43
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Мале підприємництво являється рушійною силою всієї економіки держави, визначаючи темпи економічного розвитку, структуру та якісну характеристику валового внутрішнього продукту. Шляхом швидкого реагування на появу нових потреб споживача та їх зміну, мале підприємництво сприяє утворенню добросовісної конкуренції та зменшенню монополії на ринку. Малий бізнес, утворюючи нові можливості працевлаштування, допомагає державі у вирішенні проблеми безробіття, і тим самим покращує економічний рівень населення.

Наразі питання пов'язане з наданням державної допомоги суб'єктам малого підприємництва є вкрай актуальним тому, що вони зазнали великих втрат від запровадження карантину під час пандемії COVID-19. І як наслідок, малий бізнес потребує від держави компенсацій для покриття збитків, які стали перешкодою не тільки для його розвитку, а й існування в цілому.

У загальнотеоретичному і практично-функціональному плані питання державної підтримки суб'єктів господарювання розглянуто у наукових працях вчених-дослідників, зокрема: З.С. Варналія [16], М.Г. Ісакова [30], К.С. Лебьодкіна [35], Д.В. Лічака [39], Ю.В. Кривицького [33], А.В. Шевчук [62].

У своїх роботах ці автори значної уваги приділяють питанням формування підприємницького середовища, державних програм його підтримки, досліджують чинники, які впливають на підприємництво і сприяють його подальшому розвитку.

Мета дослідження. Метою роботи є визначення проблемних аспектів надання державної допомоги суб'єктам малого підприємництва та формулювання пропозицій із удосконалення правового регулювання надання такої допомоги.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено наступні завдання:

- охарактеризувати суть та принципи малого підприємництва;
- визначити місце малого підприємництва у господарській діяльності;

- визначити роль і місце державної допомоги суб'єктам господарювання;
- проаналізувати особливості правового регулювання надання державної допомоги суб'єктам малого підприємництва;
- окреслити правові проблеми надання державної допомоги суб'єктам малого підприємництва;
- запропонувати шляхи вирішення проблем задля покращення розвитку малого бізнесу в Україні.

Об'єктом дослідження є господарсько-правові відносини, які виникають у сфері надання державної допомоги суб'єктам малого підприємництва.

Предметом дослідження є правове регулювання надання державної допомоги суб'єктам малого підприємництва.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання поставлених завдань в випускній кваліфікаційній роботі використана система загально-філософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Формально-юридичний метод використано для аналізу змісту правових норм, які регулюють діяльність малого підприємництва. Історичний метод застосовано для дослідження формування та розвитку нормативно-правової бази малого підприємництва.

Наукова новизна одержаних результатів. Проаналізувавши наукові роботи, українські нормативні акти та досвід країн Європейського Союзу щодо підтримки розвитку інфраструктури для малого підприємництва у сфері національного нагляду, ми зробили висновки та визначили можливі шляхи вирішення проблем у цій галузі. Зокрема, цільове бюджетне фінансування, створення різних кредитних фінансових та інвестиційних організацій, преференційна податкова політика, інформаційний консалтинг, підтримка організаційного управління, технічне навчання, технічна допомога та стимулювання зусиль у галузі самоорганізації підприємств можуть пришвидшити розвиток малого бізнесу та комерційний розвиток нашої країни.

Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті «Мале підприємництво в умовах пандемії COVID-19: правове регулювання державної підтримки», що опублікована у збірнику наукових статей «Правове забезпечення господарської діяльності». К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 143-147.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх зміст у багатьох аспектах доповнює наукові знання з правового регулювання надання державної допомоги суб'єктам малого підприємництва. Зібраний матеріал і узагальнення можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць, при підготовці лекційних занять та спецкурсів у вищих навчальних закладах.

Структура випускної кваліфікаційної роботи обумовлена предметом та метою дослідження обраної теми. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, які включають в себе шість підрозділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи складається з 60 сторінок із яких основна частина 52 сторінки. Список використаних джерел складається з 69 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. **Мале підприємництво: суть, система правової організації та принципи діяльності**

Будь-який вітчизняний суб'єкт господарювання створюється та здійснює подальшу господарську та фінансову діяльність відповідно до законодавства України. У більшості країн малі підприємства відіграють важливу роль у національній економіці, іноді забезпечуючи більшу частку внутрішнього валового продукту, ніж холдинги та інші великі підприємства. Враховуючи важливу роль малого бізнесу, наразі дуже актуальними є такі питання, як державна підтримка, відповідна нормативна підтримка, спрощення фінансових операцій та вимог до звітності.

Ефективний розвиток малого бізнесу залежить від взаємоузгодженої комплексної нормативно-правової бази. У даний час, підприємницьку діяльність у державі, з нормативно-правової та обліково-методологічної точок зору регулюють:

- Господарський кодекс України[1];
- Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»[4];
- Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»[5];
- Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Спрощена фінансова звітність» [9];
- Податковий кодекс України [2];
- Методичні рекомендації із застосування реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами (№ 720) [10].

Відповідно до ст. 42 Господарського кодексу України підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [1]. Відомий учений, теоретик З. С Варналій пояснює підприємництво як економічну категорію, особливий тип господарювання, де головним суб'єктом є підприємець, який раціонально поєднує фактори виробництва на інноваційній основі і власній відповідальності, організує та керує виробництвом з метою одержання підприємницького доходу [17, 86].

Нестабільна політична та економічна ситуації та діяльність на власний ризик являються факторами, що обмежують темпи розвитку малого бізнесу, але в той же час, вони змушують бізнес стати більш ефективним, мобільним та гнучким.

Досвід європейських країн свідчить, що малий бізнес безпосередньо являється показником, який впливає на економічний розвиток країни, оскільки забезпечує працівників робочим місцем, забезпечує певний дохід до бюджету, веде свою діяльність в таких сегментах ринку, до яких важко адаптуватися великим компаніям. Беручи до уваги дані фактори, європейські країни сприяють розвитку малого бізнесу в усіх аспектах через спеціальну систему оподаткування, надання кредитів на пільгових умовах, спрощуючи реєстрацію підприємства та надаючи іншу фінансову та інформаційну підтримку.

В Україні державна допомога малому підприємництву гарантується законом «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». Згідно з яким, держава гарантує фінансову, інформаційну, консультаційну допомогу, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

Підприємці, які тільки почали вести свою діяльність, зазвичай, потребують саме фінансової допомоги, яка в Україні надається з державного та місцевих бюджетів. Переважними типами фінансової державної підтримки являються часткові компенсації відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва та часткові компенсації лізингових, факторингових платежів, також, надання гарантій, кредитів та мікрокредитів, для започаткування і введення власної справи [4].

Таку допомогу можуть очікувати лише ті суб'єкти малого і середнього підприємництва, які відповідають стандартам, встановленим Господарським кодексом України.

Регламентовані вимоги щодо класифікації суб'єктів підприємницької діяльності наразі ще є одною проблематикою. Так, Господарський кодекс України визначає види суб'єктів підприємницької діяльності – це суб'єкти великого, середнього, малого та мікропідприємництва, а також критерії віднесення суб'єктів господарювання до відповідного виду залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік.

Стаття 1 Закону «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» визначає, що терміни «суб'єкти малого підприємництва» і «суб'єкти середнього підприємництва» вживаються у цьому Законі в значенні, наведеному у ГК України, з урахуванням того, що в цілях цього Закону термін «суб'єкти малого підприємництва» охоплює суб'єктів мікропідприємства [4].

Частина 3 статті 55 ГК України визначає, що суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь – якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або малого підприємництва [1].

В Україні суб'єктами малого підприємництва є:

– категорія фізичних осіб, які у законному порядку зареєструвалися як фізичні особи-підприємці з середньою кількістю кадрів на підприємстві не більше

50 осіб та річним доходом не більше ніж 10 млн. євро, розрахованим відповідно до середньорічного курсу НБУ.

– категорія юридичних осіб – це господарські суб'єкти з будь-якою організаційно-правовою формою діяльності, для яких характерний кадровий склад у межах 50 осіб та обсяг річного доходу не більше ніж 10 млн. євро, розрахованого відповідно до середньорічного курсу НБУ.

Сфера малого підприємництва як одного з суб'єктів ринкової економіки характеризується низкою визначальних особливостей [1]:

– економічна відособленість, незалежність суб'єктів господарювання щодо вибору напрямів та методів менеджменту, однак необхідність врахування кон'юнктури ринку та нормативно-правового забезпечення;

– несення відповідальності за прийняті рішення, вплив наслідків та пов'язаних з цим ризиків;

– орієнтація на комерційний успіх, що передбачає головним чином максимізацію прибутку, реалізацію своїх ідей та поглядів стосовно пріоритетного напрямку розвитку господарської діяльності. Водночас із задоволенням своїх суто особистих інтересів підприємець створює умови для досягнення суспільного добробуту.

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», до критеріїв для поділу підприємств на мікро-, малі, середні та великі, крім середньої кількості працівників та річної суми чистого доходу від реалізації товарів, робіт, послуг, додає ще балансову вартість активів [5].

Склад фінансової звітності суб'єктів малого бізнесу визначає Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Спрощена фінансова звітність». Згідно цього положення (стандарту) звітністю є:

- Фінансова звітність малого підприємства в складі Балансу (форма № 1- м) та Звіт про фінансові результати (форма № 2-м), які складаються малими підприємствами - юридичними особами, які визнані такими відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (крім тих,

яким відповідно до податкового законодавства надано дозвіл на ведення спрощеного обліку доходів та витрат) та представництвами іноземних суб'єктів господарської діяльності;

- Фінансова звітність мікропідприємства в складі Балансу (форми 1-мс) і Звіту про фінансові результати (форма № 2-мс), які складаються мікропідприємствами - юридичними особами, які визнані такими відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»; підприємствами, які ведуть спрощений бухгалтерський облік доходів та витрат відповідно до податкового законодавства; непідприємницькими товариствами [9].

Вищенаведені звіти відрізняються кількістю статей, які підлягають розкриттю. У будь-якому випадку, показник балансової вартості активів – це підсумок активу балансу (р. 1300 ф. 1-м, 1-мс), а показник чистого доходу (р. 2000 ф. 2-м, 2-мс) – це дохід від реалізації за мінусом знижок, вартості повернутих раніше проданих товарів, доходів, що за договорами належать комітентам (принципалам тощо), та податків і зборів.

Види податків і зборів регламентуються Податковим кодексом України. Також цей Кодекс дозволяє суб'єктам малого бізнесу обрати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, яка передбачає особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності [9].

Для цілей оподаткування платники податків зобов'язані вести облік доходів, витрат та інших показників, пов'язаних з визначенням об'єктів оподаткування та/або податкових зобов'язань, на підставі первинних документів, реєстрів бухгалтерського обліку, фінансової звітності, інших документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків і зборів, ведення яких передбачено законодавством. Для обрахунку об'єкта оподаткування платник податку на прибуток використовує дані бухгалтерського обліку та фінансової звітності щодо доходів, витрат та фінансового результату до оподаткування [9].

У фінансовому звіті суб'єкти малого підприємництва не розкривають інформацію щодо сукупного доходу. Суб'єкти мікропідприємництва можуть: обліковувати необоротні активи тільки за первісною вартістю без урахування зменшення корисності та переоцінки до справедливої вартості; не створювати забезпечення наступних витрат і платежів, а визнавати такі витрати в періоді їх фактичного понесення; поточну дебіторську заборгованість включати до підсумку балансу за її фактичною сумою. Суб'єкти малого підприємництва, які мають право на застосування спрощеного обліку доходів і витрат та які не зареєстровані платниками податку на додану вартість, можуть систематизувати інформацію, що міститься у прийнятих до обліку первинних документах, в регістрах бухгалтерського обліку без застосування подвійного запису [9].

Форми регістрів бухгалтерського обліку малих підприємств також зведені до мінімуму. Відповідно до методичних рекомендацій № 720: для складання фінансового звіту достатньо згрупувати окремо операції з обліку активів, капіталу і зобов'язань, доходів, витрат. За потреби, можна використовувати додаткові регістри, виготовлені самостійно [10].

Крім того, Шостий апеляційний адміністративний суд у справі № 640/19912/19 акцентував, що у відповідності до частини 4 статті 6 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», строк здійснення позапланового заходу не може перевищувати десяти робочих днів, а щодо суб'єктів малого підприємництва – двох робочих днів. Продовження строку здійснення позапланового заходу не допускається [51]. Отже, вітчизняні вимоги до ведення бізнесу, складання звітності, в тому числі до проведення контрольних заходів таких суб'єктів господарювання, на нашу думку, є досить лояльними, наразі відсутня плата за первинну реєстрацію бізнесу (адміністративний збір стягується лише за внесення змін в раніше зареєстровані дані), впроваджено принцип екстериторіальності реєстрації в межах України (дозвіл здійснення реєстрації у

будь-якого державного реєстратора, незалежно від місця знаходження підприємця), що має сприяти розвитку малого підприємництва в країні.

1.2. Місце малого підприємництва у господарській діяльності держави

Дивлячись на досвід зарубіжних країн та нашої держави, слід зазначити, що мале підприємництво може:

1) створити та забезпечити можливості працевлаштування працездатного населення, зменшуючи тим самим кількість людей, які потребують соціальної допомоги. Ця функція дуже важлива, коли ринок праці нестабільний, існує великий рівень безробіття та інші подібні соціальні проблеми;

2) забезпечити соціальну стабільність та зменшити бідність. В умовах посилення соціальної напруги питання соціальної стабільності завжди актуальне;

3) надає можливість енергійним і заповзятим людям відкрити свою справу у виробничій, науковій та іншій діяльності, реалізуючи в ній свої вміння;

4) збільшити надходження до бюджету;

5) забезпечити зростання частки валового внутрішнього продукту, яку створюють малі підприємства;

6) збільшити частку середнього класу, тим самим збільшивши соціальну та політичну стабільність [44].

Успіх підприємництва можна пояснити наступними причинами. Поглиблення спеціалізації з досліджень та розробок змусило більшість малих компаній піти більш простими або ризикованими шляхами та працювати в галузях, у яких, здається, немає майбутнього. Взаємодія між малими та великими підприємствами може допомогти великим вижити за сучасних ринкових умов і постати у вигляді новостворених малих компаній. У світовій економіці підприємництво ґрунтується на принципі співпраці великих і малих підприємств, у центрі уваги яких знаходиться не придушення малих підприємств, а співпраця з

ними для взаємної вигоди. Тому великі компанії та малі компанії доповнюють одна одну, особливо в спеціалізації та інноваційному розвитку окремих галузей [19].

Якщо великомасштабне виробництво орієнтоване на масштабний і відносно однорідний попит, тобто виробництво великої кількості стандартної продукції, то малі компанії працюють на невеликих сегментах ринку та експлуатують обмежену продукцію на вибраних ними сегментах ринку. Нішевий ринок – це ринок готової продукції, особливо ринок високотехнологічної продукції. Він формується тоді, коли попит конкретного ринку не може задовольнити масове виробництво через малу місткість даного ринку або нездатність задовольнити всі потреби вигодонабувачів.

Економічні системи різних країн високо відзначають роль малого бізнесу через його різноманітність, характеристики формування і розвитку та важливий вплив на економіку [23].

Економічний зміст характеристик дрібної економічної діяльності фактично визначає її переваги перед великими підприємствами і доповнюється стандартною системою, яка класифікує підприємства як малі. Визначення таких стандартів необхідне для ефективної національної політики розвитку малих підприємств, особливо враховуючи нерівність у кількості працівників малих підприємств та різницю в кількості вартісних показників видів економічної діяльності, пов'язаних із галузевими деталями.

Як правило, найпоширенішими показниками класифікації суб'єкта господарювання як малого бізнесу є: середня кількість працівників, зайнятих у бізнесі, розмір статутного капіталу, річні активи та оборот (прибуток, дохід). Слід зазначити, що у світовій практиці існують не тільки уніфіковані кількісні стандарти, а й якісні стандарти для визначення малого бізнесу [31, 333].

Найпоширенішими кількісними критеріями є:

- середня чисельність зайнятих;
- річний оборот (обсяг продажу);

– балансова вартість активів.

Серед якісних критеріїв можна виділити такі:

- незалежність підприємства від інших суб'єктів господарювання;
- виконання власником підприємства функцій управління.

Існує два основних рівні для визначення класифікації підприємств на великі, середні та малі підприємства:

- рівень міжнародної організації;
- національний рівень [57, 186].

Європейський Союз визначає поняття малого підприємництва дещо по-іншому.

Зокрема мале підприємництво поділяється на: середній бізнес, малий бізнес та мікропідприємства (табл. 1.1.), причому основними факторами, які визначають розмір підприємства, є:

- 1) чисельність працівників;
- 2) річний оборот або річний баланс. Ці показники використовуються лише для однієї компанії, якщо компанія належить до групи компаній, ці показники не використовуються [56].

У Міжнародній організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), в яку входять високорозвинені країни, пропонують таке групування підприємств за розміром: дуже малі – 1–19 працівників; малі – 20–99 працівників; середні – 100–499 працівників; великі – 500 і більше працівників [68].

На основі вивчення досвіду експлуатації та розвитку іноземних малих підприємств ми можемо узагальнити та уточнити стандарти класифікації малих підприємств, дослідити національні особливості їх організації та правову природу, а також переглянути оцінку вітчизняного досвіду для визначення та регулювання малих підприємств.

Податкове законодавство України не визначає розподіл податків для малого бізнесу, але визначає спрощені системи бухгалтерського обліку та звітності для певних категорій фізичних та юридичних осіб.

Українська Державна служба статистики України визначає поняття малого бізнесу дещо по-іншому.

Зокрема мале підприємництво поділяється на:

- юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми господарювання та форми власності, в яких середньооблікова чисельність працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та обсяг річного валового доходу не перевищує 500000 євро;
- фізичні особи, зареєстровані у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності [20].

В Україні аналіз економічних характеристик малого бізнесу визначається двома умовами: він існує і розвивається в певний ступінь цілісності, економічні сектори (національний, регіональний та місцевий рівні) та як особливий вид підприємницької діяльності.

Структура масштабної економіки включає підприємства різного розміру, включаючи малі підприємства, що співіснують, щоб утворити групу. Цей виробничий центр має невеликі масштаби і характеризується поняттям «дрібне виробництво» [29].

Розглядаючи поняття «мале підприємництво», «малий бізнес», практика показує, що їх часто ідентифікують. Тому професор В. Карсекін та інші автори вказували: «... Насправді підприємництво майже повсюдно асоціює малий бізнес, і термін «малий бізнес» широко використовується у вітчизняній науці та практиці» [32].

Малий бізнес – індивідуальна діяльність з метою отримання прибутку. На практиці це означає будь-яку діяльність суб'єктів, метою яких є досягнення власних економічних інтересів.

На економіку країни малий бізнес впливає за такими факторами:

- малий бізнес - механізм запуску української ринкової економіки. С.К. Реверчук вважає, що після досягнення критичної маси (в даний час в країні припадає 70 малих підприємств на 10 000 осіб), галузь повинна сприяти

нормальній та здоровій конкуренції, що призведе до незворотного переходу України на розвинений ринок [53];

– розвиток малого бізнесу є джерелом збільшення частки приватної власності, що сприяє процесу немонополізму та приватизації вітчизняної економіки [34];

– український малий бізнес є основним інструментом загальної стратегії економічного зростання та перебудови національної економіки [60].

Я.А. Жаліло вважає, що малий бізнес повинен виконувати роль структурних елементів сучасної системи ринкової економіки України, як засіб подолання її структурних недоліків та дисбалансів [22].

Підприємництво в сучасних економічних умовах має стати внутрішньою системою регулювання, яка зможе повною мірою реагувати на ринкові сигнали та формувати ефективну приватну економічну стратегію. Уряд має можливість використовувати традиційні регуляторні органи для стабілізації економіки [26].

Отже, малі підприємства є одним із ефективних засобів вирішення пріоритетних соціально-економічних проблем. До них належать: прискорення економічної реструктуризації, забезпечення насичення ринку товарами та послугами, створення конкурентного середовища, створення нових можливостей самозайнятості та забезпечення ефективного використання місцевої сировини. Однак, незважаючи на всі позитивні зрушення, малий бізнес все ще стикається з багатьма перешкодами. Його розвиток нерівномірний, хаотичний і суперечливий, і він не привертає особливої уваги до себе від державних установ: план підтримки має декларативний характер, дії центральної та місцевої влади не координуються, фінансова допомога є слабкою тощо.

1.3. Поняття державної допомоги суб'єктам господарювання

Україна повинна дотримуватись правил державної допомоги для суб'єктів господарювання, що належать до системи державної підтримки будь-якої економічної діяльності, не лише в рамках чинних договірних відносин з Європейським Союзом, а й як сучасної економічної допомоги та інструменту регулювання економічних відносин. Потрібно пояснити, що в минулому держава підтримувала принцип адміністративно-командної системи управління економікою, враховуючи інтереси окремих промислових та комерційних господарств, без прозорості та відкритості. У юридичній літературі вчені продовжують обговорювати природу, зміст та взаємозв'язок таких правових категорій, як «державна підтримка» та «державна допомога».

На думку Лебьодкіна К. С., державна підтримка підприємництва є важливим чинником його активізації в умовах ринкової економіки [35, с 184]. Лічак Д. В. наголосив, що як одну із сфер, де держава регулює економіку, державну підтримку слід розглядати з точки зору стимулювання економічного зростання держави. До чинників, які визначають, чи потрібні такі стимули, належать: нерівномірний розподіл ресурсів між підприємствами, велика кількість «слабких місць» у малих підприємств порівняно з великими підприємствами, залежність окремих галузей від природних умов та високий рівень певної економічної діяльності, що становить суспільний інтерес. На думку вченого, економічна політика України суперечить класичній кейнсіанській моделі економічного стимулювання, яка передбачає цілеспрямовані та послідовні макроекономічні умови для всіх форм розвитку бізнесу [38, с. 7].

Як зазначав Д. В. Лічак, у науковій літературі часто зустрічається те, що необґрунтовано ототожнює поняття «державна допомога» та «державна підтримка» в інших роботах. Вчені проаналізували ці поняття та дійшли висновку, що ці дві правові категорії різні за своєю природою та призначенням, тобто вони не однакові. Автор вважає, що державна підтримка – це сукупність

економічних, організаційних та правових механізмів, за допомогою яких суб'єкти господарювання надають державі необхідну фінансову, організаційну, інформаційну та матеріально-технічну підтримку через інфраструктуру підтримки суб'єктів господарювання для створення умов для становлення держави та розвитку суб'єктів господарювання в різних галузях економіки [39, с. 7].

На думку вчених, підтримка – це механізм, який стимулює суб'єктів підприємницької діяльності до раціональної та економічно здорової діяльності та спрямовує розвиток підприємництва на засадах конкуренції [30, с. 407, 410]. На відміну від державної допомоги, державна підтримка відноситься до використання організаційних, адміністративних чи інших заходів, але не включає пряму фінансову допомогу (тобто фінансування). Це є підставою для розмежування цих двох правових категорій. За словами Я. В. Петруненка, законодавці фактично поєднали поняття «державна допомога» з поняттям «підтримка» [49, с. 112].

А. В. Шевчук визначає державну підтримку як засіб державного нагляду, зміст та процедури якого визначаються чинним законодавством, та опосередковує окремі самостійні види організаційно-економічних відносин [63, с. 58].

На думку Г. Л. Знаменського, надійним стандартом для розрізнення понять «державна допомога» та «державна підтримка», як і у багатьох інших правових нормах, є саме цілі держави в разі таких впливів на економічні процеси. Тому метою національної підтримки бізнесу є розвиток економічних сфер, необхідних для країни та суспільства, тобто посилення зацікавленості суб'єктів господарювання у ефективній діяльності у пріоритетних сферах соціально-економічного розвитку. Навпаки, державна допомога застосовується в особливих обставинах, коли підприємство опиняється у дуже важкій економічній ситуації, де мета – компенсувати збитки, завдані господарській діяльності [27].

Реалізація міжнародних законів здійснюється шляхом імплементації Закону «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» (далі – «Закон»), який набув чинності 1 липня 2014 року. Закон припиняє давню безсистемну та

неефективну підтримку держави та вводить можливість збалансування впливу держави на конкуренцію. Поняття державної допомоги комерційним суб'єктам визначено у положеннях п. 1 ст. 1. Закону - як підтримка будь-якої форми суб'єктів господарювання з національними або місцевими ресурсами, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції та створює вигідну економіку для виробництва певних видів товарів. Таке визначення державної допомоги містить положення, які суперечать змісту самого закону та ускладнюють його надання державним органам. Закон передбачає, що суб'єкти господарювання спотворюють або погрожують спотворювати економічну конкуренцію за рахунок національних або місцевих ресурсів, а також створюють переваги для виробництва конкретних товарів чи конкретних видів господарської діяльності. Стаття 3 Закону, яка визначає сферу застосування цього закону, тобто надання державної допомоги, на наш погляд, має бути обов'язковою, тобто містити перелік сфер в якому така допомога може бути призначена, а вона навпаки містить перелік видів діяльності, для яких чинність цього закону не застосовується [54].

Форма державної допомоги, на яку посилаються законодавці, стосується не лише передачі державних чи місцевих ресурсів окремим суб'єктам господарювання, але також включає втрату відповідних доходів бюджету.

Зокрема, у ст. 4 Закону зазначається, що державна допомога може реалізовуватися в таких формах як субсидії та гранти. Також, підтримка може бути у вигляді податкових пільг або відстроченні сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів; списанні боргів чи зменшенні фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування [8].

Вищенаведений перелік форм державної допомоги є вичерпним. Однак Антимонопольний комітет України у своєму роз'ясненні № 35-рр/дд від 5 жовтня 2017 року зазначає, що перелік форм, у яких може реалізуватися державна

допомога, є невичерпним. І доповнює зазначений перелік форм державної допомоги такими:

- надання комунального майна суб'єктам господарювання в безоплатне користування;
- списання безнадійної заборгованості з орендної плати, неустойки, пені та невідшкодованих витрат на вчинення виконавчих написів нотаріуса за оренду об'єктів комунальної власності;
- збільшення статутного капіталу комунальних/державних підприємств;
- надання відповідної субвенції між місцевими бюджетами комунальному підприємству;
- звільнення від сплати орендної плати суб'єктів господарювання, зокрема на період літніх канікул тих суб'єктів господарювання, які орендують комунальне майно в навчальних закладах міста і надають послуги, пов'язані з навчально-виховним процесом;
- фінансова підтримка громадським об'єднанням осіб з інвалідністю;
- фінансова підтримка на виконання статутної діяльності (заробітна плата, оплата послуг за друк газет та інші видатки);
- надання фінансової підтримки громадським організаціям у межах затверджених програм соціального захисту окремих категорій населення [54].

Проте, на нашу думку, закон не передбачає повноважень Антимонопольного комітету України доповнювати перелік форм державної допомоги, зазначених у статті 4. Крім того, ми вважаємо, що такий перелік є вичерпним. У своєму тлумаченні № 35-рр/дд від 5 жовтня 2017 р. Антимонопольний комітет визначив умови, за яких можуть бути реалізовані певні форми державної допомоги: по-перше, це повинні бути комерційні організації; по-друге, державна підтримка надається за рахунок державних або місцевих ресурсів; по-третє, вона підтримує створення вигоди для виробництва певних видів товарів або певних видів економічної діяльності; по-четверте, вона підтримує викривлення чи загрозу спотворення економіки змагання [54].

Стаття 5 Закону «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» визначає державну допомогу допустимою, якщо вона надається з метою:

- 1) забезпечення споживачів соціально важливими товарами, за умови, що така допомога не є дискримінаційною стосовно місця походження товарів;
- 2) компенсування шкоди особам, постраждалим унаслідок надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру, згідно із законом [8].

Крім того, у ст. 6 Закону «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» виокремлюється державна допомога, що може бути визнана допустимою, якщо вона надається для таких цілей, як:

- 1) сприяння соціально-економічному розвитку регіонів, рівень життя в яких є низьким або рівень безробіття є високим;
- 2) виконання загальнодержавних програм розвитку або розв'язання соціальних і економічних проблем загальнонаціонального характеру;
- 3) сприяння окремим видам господарської діяльності або суб'єктам господарювання в окремих економічних зонах, за умови, що це не суперечить міжнародним договорам України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- 4) підтримка та збереження національної культурної спадщини, якщо вплив такої державної допомоги на конкуренцію є неістотним [8].

Вважаємо, що законодавець повинен був би розтлумачити зміст таких уживаних термінів, як «державна допомога, що є допустимою», «державна допомога, що може бути визнана допустимою», у ч. 1 ст. 1 Закону «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». Однак законодавець, закріпивши положення про «державну допомогу, що є допустимою», «державну допомогу, що може бути визнана допустимою», залишає можливість довільно розуміти та на власний розсуд тлумачити ці поняття.

У ч. 2 ст. 6 згадуваного Закону зазначено категорії державної допомоги, що може бути визнана допустимою, яка надається для цілей, наведених у ч. 1 ст. 6.

Відповідно до ч. 3 ст. 6, в актах Кабінету Міністрів України, ухвалених відповідно до ч. 2 цієї статті, визначаються:

- 1) мета і форми державної допомоги;
- 2) категорії отримувачів державної допомоги;
- 3) максимальний розмір державної допомоги, яка може надаватися;
- 4) умови та спосіб розрахунку сукупного розміру державної допомоги;
- 5) витрати, що можуть бути відшкодовані отримувачам державної допомоги. Рішення про визнання державної допомоги допустимою згідно із вимогами цього Закону ухвалює уповноважений орган [8].

Закон передбачає два види державної допомоги: допустиму і таку, що може бути визнана допустимою. Законодавець визначає мету та форму державної допомоги, категорію одержувачів державної допомоги, максимальний розмір державної допомоги, а також умови та методи розрахунку загальної державної допомоги, витрати, що відшкодовуються одержувачами допомоги, а також ті ж характеристики державної допомоги, які можна вважати прийнятними, визначені в актах Кабміну. На наш погляд, ці положення Закону «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» не мають жодного логічного пояснення. Вважається, що воно не має нічого спільного із впровадженням сучасної національної мережі підтримки, яка має відповідати міжнародним стандартам та забезпечувати ефективне використання національного та місцевого бюджетів.

Отже, держава застосовує організаційні, адміністративні, інформаційні, матеріально-технічні та фінансові заходи для підтримки суб'єктів господарювання. Та переважно допомога держави суб'єктам господарювання передбачає саме надання фінансових пільг з державного чи місцевих бюджетів.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

2.1. Особливості правового регулювання надання державної допомоги суб'єктам малого підприємництва в Україні

З прийняттям спеціального закону у сфері державної допомоги суб'єктам підприємницької діяльності (далі – державна допомога) питання її юридичного змісту набуло актуальності. Україна вступила в процес нагляду за державною допомогою, і її арсенал має юрисдикцію як іноземної держави, тобто міжнародну юрисдикцію Європейського Союзу. Тому в літературі зазначається, що тенденція модернізації органів державної допомоги розпочалася з Уругвайського раунду багатосторонніх переговорів, результатом якого стало створення Світової Організації Торгівлі та укладення Угоди про субсидії та компенсаційні заходи [15, с. 13].

Ураховуючи, що Україна є членом Світової Організації Торгівлі та має міжнародні зобов'язання, вона має скоригувати своє національне законодавство та встановити інституційну, правову та організаційну базу для функціонування системи державної допомоги. Впровадження європейських норм та досвіду має на меті уникнути негативних наслідків для конкуренції, збільшити прозорість державних фінансів, реорганізувати збиткові державні підприємства та забезпечити рівні умови для підприємств.

Однак для ефективного регулювання відносин у цій сфері необхідна абсолютна впевненість, узгодження принципів заборони та їх дозволів, які формуються законодавцями, чіткість механізму легалізації державної допомоги, що обумовлена відсутністю послідовності у внутрішній структурі законодавства, і що спричиняє незворотні наслідки для загальної концепції інститутів у цій сфері, включаючи викривлення мети, форми та причин надання допомоги.

Все це може призвести до зловживання державною допомогою, перевищення дозволених повноважень надавачів державної допомоги та необґрунтованих витрат державного бюджету. Всупереч встановленим правилам, надання державної допомоги негативно впливає на надавачів та одержувачів такої допомоги. Незаконна державна допомога може завдати шкоди іншим суб'єктам на ринку, спотворюючи конкуренцію, оскільки її залучають до отримання певних привілеїв.

Окремі господарсько-правові аспекти надання державної допомоги було висвітлено у працях О.Е. Ліллемяе [37]. А. Біонді (Andrea Biondi, 2013) було досліджено поняття державної допомоги через прецедентну практику судів ЄС, яка спрямована на збереження вільного руху і чесної конкуренції між державами та забезпечення дотримання законодавства ЄС з точки зору прозорого економічного управління [63]. К. Бекон розглянув передумови та розвиток законодавства ЄС про державну допомогу, концепцію державної допомоги та більш практичні процедурні питання у сфері державної допомоги у сфері конкурентного права ЄС [65].

Однак бракує досліджень щодо законності державної допомоги, її класифікації та її зв'язку з європейським законодавством. З огляду на це, ми маємо на меті визначити класифікацію державної допомоги на основі національного та європейського досвіду, розкрити зміст законності державної допомоги суб'єктам господарювання та запропонувати новий метод класифікації допомоги.

Наразі немає єдиного методу ідентифікації системи елементів національної системи допомоги за видами. Тому на сучасному етапі модернізації та імплементації європейського законодавства, законодавство України у сфері державної допомоги містить декілька положень щодо надання різних видів державної допомоги підприємствам. Аналіз чинного законодавства України дозволяє зазначити, що напрямок державної допомоги суб'єктам господарювання сьогодні відрізняється. Зокрема, Т. В. Некрасова зосереджує увагу на сферах, які є

підставою для визначення основних видів державної допомоги, що надається суб'єктам господарювання, одночасно враховуючи належність суб'єктів господарювання до конкретних галузей економіки [45].

Залежно від рівня державної допомоги це може бути: державна (надається на рівних засадах, тому всі суб'єкти господарювання, що відповідають певним критеріям, мають право на неї), галузева (надається у межах певного департаменту країни), економічний чи соціальний домен та регіональна (надається для збалансування соціально-економічного розриву в регіоні). За кількістю людей, які отримують державну допомогу, розрізняють загальну державну допомогу та фізичним особам-підприємцям, що надаються відповідно до встановлених законодавством стандартів, тобто відповідно до певних характеристик конкретних суб'єктів господарювання [25].

Дослідники також поділяють державну допомогу на інвестиції та субсидії, довгострокову та короткострокову, платну та неоплачувану, необхідну та допоміжну. Але перелік видів допомоги далеко не вичерпний. Подальший розвиток законодавства та зміцнення державного економічного порядку призвели до появи нового виду державної допомоги суб'єктам господарювання, що, у свою чергу, вимагає її трансформації у загальну систему основних елементів державної допомоги. К. В. Смірнова розподіляє існуючу допомогу та нову допомогу відповідно до Регламенту № 659/1999 від 22 березня 1999 р. [55, с. 342].

Існуюча допомога відноситься до програм допомоги, які мають місце до набрання чинності Маастрихтською угодою для деяких країн-членів Європейського Союзу, а також до державної допомоги, затвердженої Європейською Комісією відповідно до нових правил процедури допомоги. Існуюча допомога не потребує попереднього повідомлення, але буде постійно контролюватися Європейською Комісією. За словами вченого, нова допомога включає плани допомоги, які не були включені до оголошених раніше планів допомоги, та нові випадки особистої допомоги. Однак після обов'язкового

попереднього повідомлення Європейської Комісії також буде надана нова допомога [39, с. 342].

Коли ринковий механізм не працює, допомога може бути надана окремим секторам. Ці випадки включають кризи, приватизацію, боротьбу з безробіттям та реструктуризацію. Допомога окремим секторам регулюється відомчим законодавством. Загалом така допомога спрямована на: аудіовізуальну продукцію, телебачення та радіо, електроенергію, поштові послуги, суднобудування, металургію, широкопasmові мережі, транспортну та вугільну промисловість [16].

Законодавство може послабити правила державної допомоги, але в більшості випадків це зробить правила більш обмежувальними. Хоча цей перелік правил охоплює більшість можливих ситуацій допомоги, держави-члени іноді рекомендують комітету затвердити плани, які не відповідають встановленій класифікації, тому комітет розгляне його відповідно до власних критеріїв, які можуть включати нормативні акти, керівні принципи та рамкові положення. Основне завдання державної допомоги – передбачити її вплив на загальний добробут [42, с. 18].

О. Е. Ліллемейє має тенденцію поділяти державну допомогу у країнах Європейського Союзу, а саме: на секторну (заходи, що стосуються певних галузей економіки, особливо сільського господарства, рибальства, видобутку вугілля тощо) та горизонтальну (дослідження та розробки, охорона навколишнього середовища, підтримка малих та середніх підприємств, створити нові можливості для працевлаштування чи навчання, сприяння регіональному розвитку тощо) [37].

Перший тип вважається потенційно спотвореною конкуренцією. Враховуючи, що горизонтальна допомога впливає на всі або більшість компаній, використання державних коштів для різних цілей є найкращим вибором на конкурентному ринку. Як зазначає Н. Бакіла (Băcila N., 2010), горизонтальна допомога також включає допомогу компаніям, які зазнають фінансових труднощів («тимчасові труднощі»), та реструктуризацію компаній [64, с. 117]. Цей вид допомоги був і вважається Європейською Комісією більш прийнятним,

оскільки він меншою мірою спотворює конкуренцію на внутрішньому ринку та є найкращим варіантом для створення більш життєздатної європейської економіки на міжнародному рівні.

Ураховуючи наявні результати дослідження особливостей державної допомоги суб'єктам господарювання вітчизняних та іноземних науковців, з точки зору чинного законодавства, можна визначити, що дані країни узаконили поділ державної допомоги суб'єктам господарювання за певною ієрархією. Головною особливістю цього поділу є не напрямок допомоги держави будь-якій галузі, а відповідність стандартам чинного законодавства:

- перший рівень відносимо до висвітленого в основному Законі «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [8];
- другий рівень відносимо до спеціального законодавства про допомогу у сфері господарювання з боку держави у відповідності до Закону.

Пропонуємо перший рівень легалізації відносити до відображеного у Законі України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 01.07.2014 р. № 1555–VII [8].

Ми вважаємо, що другий рівень – це рівень, до якого можна віднести спеціальне законодавство про допомогу у сфері господарювання з боку держави у відповідності до Закону. До третього відносимо практичну реалізацію законодавчих вимог на місцевому рівні, надання ознаки правомірності рішенням, які приймаються про підтримку суб'єктів господарювання за рахунок місцевих ресурсів.

Постановою Кабінету Міністрів України затверджено перелік послуг загального економічного значення [12], подальші вдосконалення переліку мають враховувати теоретичну розробку змісту цієї концепції. Принципова важливість визначення сфери дії закону полягає у можливості зменшення його впливу, наприклад, як це було минулого року, коли Український фонд культури реалізував проекти виключення (тобто легалізував державну допомогу) [3].

Загальний принцип недопустимості державної допомоги суб'єктам господарювання (ст. 2 Закону) нівелюється виключеннями з нього, встановленими Законом (ст. 2 та розділ 2 Закону). І тут законодавець виділяє дві групи такої легалізованої допомоги: допустима в силу правової норми (ст. 5 Закону) і та, що може бути допустимою Уповноваженим органом – це Антимонопольний комітет України (ч. 1 ст. 8 Закону) при дотриманні ряду умов, які встановлює в тому числі Уряд (ст. 6 Закону).

Безумовно припустимою є та державна допомога, яка надається для досягнення однієї з двох цілей:

- 1) забезпечення споживачів соціально важливими товарами, за умови, що така допомога не є дискримінаційною стосовно місця походження товарів;
- 2) відшкодування шкоди особам, постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру [52].

Відповідно до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» з урахуванням критеріїв прийнятності для певних категорій допустимості допомоги цільової групи. Тому у законопроекті повинні бути чітко визначені мета та форма державної допомоги, категорія одержувачів та максимальний розмір державної допомоги, умови розрахунку та методи загальної суми державної допомоги, витрати, які можна компенсувати одержувачам державної допомоги.

Уряд затвердив критерії оцінки відповідності наступним категоріям державної допомоги:

- 1) забезпечення допомоги у регіональному розвитку;
- 2) підтримка малих та середніх підприємств;
- 3) допомога працівникам у професійному навчанні;
- 4) допомога певним категоріям працівників у працевлаштуванні та створенні нових можливостей працевлаштування;
- 5) допомога у відновленні платоспроможності та реструктуризації суб'єктів господарювання;

б) допомога у дослідженнях, технологічному розвитку та інноваціях [8].

Ми вважаємо, що серед так званих відомчих стандартів Антимонопольного комітету України були сформульовані, видані та публічно обговорені лише стандарти для вугільної промисловості та банківської галузі. Також, названа у Законі, але не охоплена поки урядовим регулюванням допомога на захист навколишнього природного середовища і допомога на підтримку окремих галузей економіки. Крім того слід вказати ще на наявність фактичної квазі-легалізації державної допомоги суб'єктам господарювання за допомогою процедурних правил, передбачених Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», а саме правило про звільнення від обов'язку повідомлення про нову державну допомогу окремих груп надавачів категорій державної допомоги (ст.7 Закону). Також не подаються повідомлення щодо:

1) незначної державної допомоги, якщо вона не стосується безпосередньо підтримки експортних операцій або переважного використання продукції вітчизняного виробництва порівняно з імпортованою продукцією;

2) внесення до чинних програм державної допомоги змін, що передбачають збільшення фінансування менш як на 20 відсотків бюджету відповідної програми (п.п.2, 3 ч.3 ст.9 Закону) [5].

Звісно, у вищезгаданих випадках легалізація в повному сенсі відсутня, але це дуже близько до визнання фактичної законності допомоги таких країн суб'єктам господарювання. Щодо третього рівня, слід зазначити, що фактичне виконання законодавчих вимог на місцевому рівні здійснюють надавачі державної допомоги, якими є органи влади, органи місцевого самоврядування, адміністративно-господарські органи управління та контролю та юридичні особи, які вживають заходів їх представники. Іншими словами, постачальником державної допомоги може бути як орган влади, так і комерційний суб'єкт (незалежно від форми власності), асоціація, інші особи, які виконують функції управління або контролю в межах повноважень, наданих органом місцевого самоврядування, та інші суб'єкти, що діють від їх імені, за умови, що вони мають

повноваження розпоряджатися державними чи місцевими ресурсами та ініціювати та/або надавати державну допомогу.

Аналіз вимог чинного законодавства України дозволяє зробити висновок про те, що постачальники державної допомоги виконують ряд обов'язків, наприклад:

1. Повідомлення про нову державну допомогу та зміна умов існуючої державної допомоги, якщо це суттєво вплине на рішення Антимонопольного комітету України щодо прийнятності.

2. Контроль належного використання одержувачів державної допомоги, наданих надавачами державної допомоги.

3. Подання на розгляд Антимонопольного комітету України відповідного повідомлення про допомогу та інформації, що необхідна для розгляду справи.

4. Після прийняття Антимонопольним комітетом України рішення про призупинення незаконної державної допомоги, припинення незаконної державної допомоги, доки вона не вирішить, чи може вона брати участь у конкурсі тощо.

Законність рішень, прийнятих будь-якою формою надання державної допомоги за рахунок місцевих ресурсів, має сприяти дотриманню законодавства, отримувати державну допомогу цілеспрямовано, розумно їх використовувати та не спотворювати конкуренцію [8].

Таким чином, для остаточного вирішення проблематики легальності підтримки суб'єктів господарювання за рахунок державних чи місцевих ресурсів, що призводить або може призвести до виникнення спотворень конкуренції, створюючи переваги під час провадження певних видів господарської діяльності, потребують також свого узгодження матеріальні та процесуальні вимоги законодавства щодо такої державної допомоги.

2.2. Проблеми пов'язані з наданням державної допомоги малому підприємництву та напрямки їх вирішення

Державна політика підтримки малого бізнесу реалізується в рамках комплексного плану розвитку бізнесу в Україні. Однак це не в рамках загального плану України, а в межах певних територій, з урахуванням конкретних умов та потреб місцевого населення, для надання реальної допомоги малому бізнесу. Ці завдання частково виконуються через регіональну структуру Українського Державного Фонду підтримки фермерського господарства. Однак лише за підтримки малого бізнесу на рівні місцевих рад та окремих галузей економіки можна повною мірою врахувати інтереси місцевих жителів. Для підтримки малого бізнесу на галузевому рівні необхідно створити нову структуру, пов'язану з галуззю: союзи малого бізнесу з відповідними міністерствами, фонди підтримки галузевого рівня та форми субпідряду між малим та великим бізнесом.

Міністерство економіки України відповідає за формування основ політики державної підтримки малого бізнесу, а також координацію діяльності центрального органу виконавчої влади та формування інфраструктури малого бізнесу. Досвід показав, що малі підприємства створили умови для підвищення інтересу кожного працівника до кінцевого продукту праці.

Основними чинниками які впливають на гальмування розвитку малого бізнесу в Україні виступають високі податки, недостатня фінансова та майнова підтримка малих підприємств, брак ефективних механізмів реалізації національної політики та неповна система бухгалтерського обліку і статистичної звітності для малого бізнесу.

Для подальшого розвитку малого бізнесу в Україні потрібно сформувати відповідну правову базу, яка сприятиме розвитку малого бізнесу, покращити фінансову та кредитну підтримку, а також, забезпечити матеріальні, технологічні та інноваційні умови розвитку [17, с. 186].

Створення відповідної правової бази для розвитку малого бізнесу спочатку передбачає встановлення правових гарантій забезпечення свободи та захисту приватної власності; прийняття ефективного законодавства, спрямованого на стимулювання малого бізнесу; усунення юридичних суперечностей та скасування нормативних актів, що перешкоджають розвитку приватної ініціативи. Малі підприємства – це найенергійніша та найбільш гнучка форма корпоративного життя, яка має модель розвитку та специфічні переваги, які за певних умов можуть стати недоліком. Наприклад, капітал для започаткування малого бізнесу порівняно невеликий, що зменшує масштаби виробництва та обмежує можливості залучення додаткових ресурсів: технологій, капіталу, виробництва, робочої сили тощо [16].

Через обмеженість ресурсів та підвищену чутливість до економічних змін, малі компанії набагато більш нестабільні, ніж великі та середні компанії. Приблизно 80% малих підприємств існують протягом двох років, і більше третини не приносять прибутку. Є й інші статистичні дані, які свідчать, що український малий бізнес ще не зіграв важливої ролі у забезпеченні економічного зростання, і їх внесок у валовий внутрішній продукт складає лише 19,2% [35, с. 186].

За результатами ґрунтовного аналізу стану та тенденцій розвитку малого і середнього підприємництва, в тому числі зовнішнього та внутрішнього середовища малого і середнього підприємництва, існують такі проблеми у сфері малого і середнього підприємництва, а саме: відсутність налагодженої та ефективної координації дій заінтересованих сторін (центральної та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань підприємців, міжнародних організацій та проектів міжнародної технічної допомоги, що діють на території України); неузгодженість державної політики у сфері розвитку підприємництва; нестабільне та непередбачуване регуляторне середовище, в якому функціонують суб'єкти малого і середнього підприємництва; відсутність взаємодії між центральними та місцевими органами

виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо розв'язання поточних проблем малого і середнього підприємництва; недостатня інституційна спроможність реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва; низький рівень прямих іноземних інвестицій та обмежений обсяг інвестування в експортоорієнтовані підприємства; обмежене бюджетне фінансування внаслідок економічної рецесії 2014-2015 років (обмежена державна підтримка певних сфер державної політики, зокрема розвитку малого і середнього підприємництва); обмеженість доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до ресурсів (фінансових, майнових, природних тощо); значна частка неформального сектору економіки, що, за оцінками Європейського інвестиційного банку, становить близько 20 відсотків кількості зайнятого населення; невідповідність існуючої інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва як потребам малого і середнього підприємництва, так і кількості та якості надання послуг, на регіональному рівні [13].

До недоліків правового регулювання надання державної допомоги суб'єктам малого підприємництва слід віднести те, що пунктом 8 Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28, одним з критеріїв, яким повинен відповідати суб'єкт підприємництва є те, що він не підпадає під обмеження щодо надання державної підтримки, визначені [статтею 13](#) Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (далі – Закон).

Зокрема, статтею 13 Закону передбачено, що державна підтримка не може надаватися суб'єктам малого і середнього підприємництва, які [16]:

- здійснюють виробництво та/або *реалізацію зброї, алкогольних напоїв, тютюнових виробів*, обмін валют (п. 3 ч. 1).

Така норма позбавляє можливості взяти участь у програмі «Доступні кредити 5-7-9%» найбільш незахищений внаслідок дії карантинних обмежень бізнес суб'єктів підприємництва, основним видом економічної діяльності яких є

діяльність у сфері культури та індустрії гостинності (готелі та інші засоби тимчасового розміщування, ресторанний бізнес), для яких крафтове виробництво (для ресторанів)/роздрібна торгівля алкогольними напоями та тютюновими виробами не є основним видом економічної діяльності;

- здійснюють надання в оренду нерухомого майна, що є одним з основних видів діяльності (п. 4 ч. 1).

Така норма не відповідає принципу юридичної визначеності, оскільки викликає різнотлумачення стосовно її поширення на суб'єктів підприємництва, для яких надання в оренду приміщень є другорядним (додатковим або допоміжним видом економічної діяльності).

Діяльність орендодавців, агентів та/або посередників з надання в оренду нерухомого майна виділено в окремий розділ КВЕД 68 «Операції з нерухомим майном», групи 68.2 «Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна», 68.3 «Операції з нерухомим майном за винагороду або на основі контракту»).

Згідно з правилами класифікації видів економічної діяльності основний вид економічної діяльності (ОВД) - вид діяльності підприємства, на який припадає найбільший внесок у валову додану вартість. При цьому ОВД не обов'язково має частку 50 або більше відсотків у валовій доданій вартості.

Другорядний вид економічної діяльності - це будь-який інший (крім основного) вид економічної діяльності статистичної одиниці з виробництва товарів чи надання послуг, частка якого менша від частки основного виду діяльності.

Існує необхідність виключити різнотлумачення стосовно поширення цього припису на суб'єктів підприємництва, для яких надання в оренду приміщень не є основним видом економічної діяльності, а також продовжити дію тимчасових змін, визначених пунктом 8 та 9 Розділу III «Прикінцеві та перехідні положення», з метою зменшення негативного впливу поширення коронавірусу COVID-19.

Разом з цим в Україні механізми фінансування та кредитування слабкі, інформаційна та консультаційна підтримка некоректна, а система підготовки та перепідготовки неповна. Під державною підтримкою слід розуміти державний нагляд за сектором малого підприємництва. Це, перш за все, свідоме формування державної структури, яка забезпечує належні умови для становлення та розвитку малого бізнесу, створення стимулів та використання матеріальних та фінансових ресурсів для сприяння розвитку малого бізнесу [43]. Також, існує криза платежів та проблеми з формуванням нових взаємозв'язків каналів збуту. Негативний показник прибутку – це типовий сектор малого бізнесу, який працює у будівництві, секторі нерухомості та промислового виробництва. Хоча існує близько 58% відносно прибуткових компаній, загальний економічний збиток галузі на початку 2017 року досяг 4 мільярдів 350 мільйонів [16].

Державна фіскальна політика, яка підтримує малий бізнес, не може створити умов для розвитку необхідної інфраструктури, що стимулюватиме малий бізнес до більш ефективної діяльності та проникнення у нові галузі економіки [24].

З кожним роком обсяг міжнародної підтримки зростає, створюються нові бізнес-центри та кредитні лінії, але інвестиції міжнародних коштів у розвиток малого бізнесу у вітчизняній економіці все ще в рази менші, ніж в інші європейські країни. Це пояснюється тим, що Україна має низький рівень свободи бізнесу. Україна має найгірший індекс економічної свободи у сфері «правової системи та захисту прав власності». Це далі доводить, що головною причиною макроекономічних бар'єрів є відсутність надійної та законної державної підтримки сектора малого бізнесу. Навпаки, в суспільстві існує об'єктивна думка, що чинні українські нормативні акти покликані заплутати бізнесменів через часті та непослідовні зміни законодавства [54].

Економіка України все ще сильно монополізована, оскільки положення податкового законодавства більше спрямовані на підтримку великих підприємств, які характеризуються дисциплінованістю у сплаті великих податків та частковою

фінансовою допомогою для важливих проєктів національного та регіонального значення [17].

Основною сферою підтримки малого бізнесу має стати система податкових пільг. Українське законодавство не передбачає додаткових переваг для малого бізнесу. Незалежно від організаційної форми та правової форми, податкові пільги є єдиною перевагою підприємств. Основною перешкодою для розвитку малого бізнесу в Україні є надмірний податковий тиск. Тому деякі з малих підприємств, які скористалися спрощеною системою оподаткування, тепер платять стільки ж, скільки і їхній прибуток, а іноді навіть перевищує їхній прибуток [61].

На нашу думку, така політика поповнення національного бюджету не тільки не вирішить проблему економічної тіні, але й поглибить економічну тінь. Крім того, оскільки основні стимули для підприємництва-отримання прибутку та заробітної плати – зникли, малі підприємства почали колективно руйнуватися. Беручи до уваги специфічні умови регіону, було б вигідно надати місцевим громадам право встановлювати податкові пільги відповідно до закону:

- застосувати нижчу ставку податку до малих підприємств, що займаються виробництвом на початку;
- сформулювати різні ставки податку на прибуток відповідно до видів послуг, що надаються населенню;
- зменшити ставку податку на прибуток галузей, які виробляють економічний ефект переважно за рахунок живої праці;
- сформулювати постійні податкові пільги для фізичних осіб та груп, які здійснюють підприємницьку діяльність у сфері сільського господарства;
- використовувати пільги та компенсації для стимулювання зростання зайнятості (особливо в районах, де існуючі компанії звільняють працівників та викликають занадто багато працівників або велике безробіття), створюють можливості для працевлаштування, покращують умови праці тощо;
- пільгове оподаткування малого бізнесу, діяльність якого на території допомагає вирішити конкретні проблеми, з якими стикаються місцеві ради;

– повністю скасувати податки тощо.

Важливим напрямком непрямой підтримки має стати надання пільгових кредитів малому бізнесу.

Наразі пільгові кредити надаються лише коштами підтримки малого бізнесу, і немає встановлених вимог щодо їх ефективного використання та ризиків повернення. Тому доцільно надавати пільгові кредити за умови, що обсяг виробництва основного напрямку діяльності становить не менше 70% загального обсягу виробництва. Малий бізнес у багатьох галузях економіки має залежність від боргів, оскільки їм важко отримати банківські кредити [35].

Як правило, банківські установи надають короткострокові та середньострокові кредити під заставу, що значно перевищує надані кредити. Фінансова допомога, надана Українським фондом підтримки підприємництва та Національним інноваційним фондом, є досить незначною. Тому важливим заходом, який підтримує держава, має бути надання малому бізнесу пільгових кредитів та державних гарантій. Кредити для малого бізнесу висвітлюють питання гарантій. Наразі спонсори, страхові компанії або зацікавлені великі клієнти (покупці), інші поручителі, представлені регіональними агентствами, спеціальними компаніями, антимонопольними комісіями та їх філіями, можуть не нести відповідальності за малий бізнес. Гарант та система страхування малих підприємств можуть бути створені філіями та державними установами. Ключову роль у цій системі мають відігравати різні асоціації кредитних гарантій, комерційні банки та неурядові організації, що базуються на бізнесі [46].

Серед джерел коштів для малого бізнесу банківські кредити посідають третє місце після доходів від корпоративної діяльності та особистих коштів засновників. Якщо частка банківських кредитів у структурі джерел фінансової підтримки малого бізнесу України становить менше 20%, то в розвинених країнах – не менше 60%. Протягом багатьох років частка супутніх кредитів у загальному кредитному портфелі банку була незначною (до 20%), тому вона становила 14,7% у 2016 році та 15,1% у 2017 році [37, с. 28]. Державна підтримка банківського

фінансування малого бізнесу в основному здійснюється у формі субсидій на процентні ставки або часткових компенсаційних виплат по кредиту.

Державна організація з питань мікrokредитування – Український фонд підтримки підприємництва – насправді не має програми гарантування кредитів для малого бізнесу: у 2017 році вона надала лише 2,6 млн. підтримки підприємцям (річна вартість персоналу – 2,1 млн.). Малі підприємства мають недостатню логістичну підтримку і не вчасно. Не існує машин, обладнання для малого бізнесу та їх конкретного використання. Малий бізнес має обмежений доступ до високих технологій, оскільки їх покупки вимагають великих разових фінансових витрат. Важливим напрямком розвитку матеріально-технологічного фундаменту малих підприємств як основи зростання виробництва може бути відповідне прискорення амортизаційної політики уряду [47].

З метою підвищення конкурентоспроможності малого бізнесу необхідно, щоб законодавство надало малому бізнесу право списання вартості основного капіталу виходячи з обсягу реалізації продукції (проектів, послуг). Водночас, крім певного відсотка продажів, необхідно встановити базову норму амортизації. Ще одне важливе питання – кадрове забезпечення. Часто кажуть, що підприємці повинні народжуватися. Важко це заперечувати, але ми повинні враховувати той факт, що їм також потрібно здобути багато знань: адже навчають також «природних» музикантів, науковців та спортсменів [58].

Немає підстав вважати, що підприємцям потрібно вживати різних заходів. У той же час, бізнес-навчання – далеко не найкраще. Деякі проблеми пов'язані із соціальним захистом підприємницької діяльності. Зрозуміло, що на основі розподілу державних коштів початкові системи соціального та соціального забезпечення були фактично зруйновані протягом поточного перехідного періоду. Особливо це стосується суспільства в цілому та підприємців – нового суспільного класу [59].

Зниження доходів домогосподарств призвело до помітного погіршення моделей споживання. Прибуток в основному використовується для придбання

предметів першої необхідності, головним чином продуктів харчування та комунальних послуг. Те ж саме стосується і малого бізнесу. Якщо раніше існувала певна кількість накопичення, то після першого етапу реформи вона була змушена працювати переважно на споживання. Виробництво продуктів з тривалими циклами виробництва, включаючи наукомістку продукцію, стало неефективним, але лише руйнівним. Серйозні негативні структурні зміни для малого бізнесу вже почалися. Якщо поточний процес триватиме, не зустрічаючи протидії у вигляді соціального забезпечення малого бізнесу, його існування є сумнівним. Через ігнорування інтересів малого бізнесу кількість працівників зростає, а кількість осіб, які займаються самостійною діяльністю, продовжує зменшуватися [48].

Ці процеси негативно впливають на соціальну діяльність громадян, тим самим гальмуючи бажання та здатність людей відстоювати конкретні інтереси, пов'язані з активною діяльністю незалежних суб'єктів підприємницької діяльності. Тому, щоб запровадити ефективний механізм підтримки малого бізнесу в Україні, насамперед необхідно вжити певних кроків для демократизації ринкових відносин та послаблення соціальної напруги. Інтереси дрібних підприємців захищають не лише державні органи, а й окремі організації, створені для лобювання бізнес-спільноти. Думки цих організацій дуже важливі для прийняття рішень у країні, особливо з питань оподаткування та пожертвувань [65].

Якщо ми розглянемо особливості діяльності малого бізнесу в Європі, ми повинні звернути увагу на сильну підтримку національної влади. Це пояснюється тим, що малі підприємства у розвинених країнах є середнім класом і є основою сталого економічного розвитку. ЄС має політику підтримки малого бізнесу, який реалізує інноваційні бізнес ідеї. У цьому напрямку основна мета європейської політики – збалансувати статус-кво ринку, національні інтереси та корпоративні інтереси. Це забезпечує підтримку найкращих умов для підприємств та покращує конкурентоспроможність малого бізнесу [49].

Так, основні цілі регулювання і підтримки малого бізнесу в Європі є такими:

- зміцнення єдиного внутрішнього ринку ЄС;
- усунення адміністративних бар'єрів;
- уніфікація законодавчої бази, посилення взаємодії країн ЄС для більш глибокого економічного співробітництва.

З метою максимального стимулювання малих та середніх підприємств Європа вжила заходів щодо усунення адміністративних бар'єрів для малих підприємств. Перший – це коригування податку на додану вартість, умов фінансування та зміни національної соціальної політики. Нагляд за малими підприємствами в європейських країнах має сприяти розвитку малих та середніх підприємств шляхом законодавства, формулювання та впровадження цільових фінансових, технічних, інформаційних та програм підтримки персоналу [41].

З метою стимулювання розвитку малого бізнесу були розроблені нові правові моделі (європейські акціонерні товариства, європейські пули економічних інтересів), які дозволять малим підприємствам з різних країн встановлювати ділові відносини та ефективно вирішувати розбіжності у правових системах різних країн. Політика підтримки малого бізнесу в Європі реалізується шляхом національних заходів та спеціальних програм, що реалізуються під егідою Європейського Союзу. Кошти підтримки малого бізнесу надаються структурними фондами Європейського Союзу, такими як фонди регіонального розвитку та соціальні фонди [20].

В Україні ще не сформована інфраструктура для підтримки та розвитку малого бізнесу. Результати експертного опитування, проведеного Центром громадської експертизи, підтверджують це. Зокрема, лише 43% опитаних вважали, що органом, відповідальним за формулювання та впровадження української політики підтримки малого бізнесу, має бути Міністерство економічного розвитку і торгівлі. Згідно з опитуванням учасників конференції «Ефективний діалог для розвитку: державна політика та ділова програма», що

відбулася 23 червня 2016 року, найпопулярнішими компонентами підтримки бізнесу в Україні є фінансова та кредитна підтримка (78%), а також стимулююча інновації та підтримка експорту (65% респондентів).

Найбільшими перешкодами для розвитку бізнесу сьогодні є корупція (65%), обмежений доступ до фінансових ресурсів (57%) та надмірний податковий тиск (54%). На думку експертів, економічне регулювання (22%) та адміністративний тиск на компанії (19%) не є такими болючими для компаній. Загалом, довгострокові перспективи змін у бізнес-середовищі досить позитивні: 53% підприємців планують посилити свою підприємницьку діяльність. Хоча українські малі й середні підприємства витрачають у середньому близько 30% свого прибутку на юридичні операції: дозволи, сертифікати, перевірки, дозволи тощо, і це не враховує податковий тягар, це призведе до збільшення мінімальної заробітної плати двічі у наступному році [22].

Компанії, як правило, дають позитивні коментарі щодо змін у регуляторному середовищі за останні роки. Порівняно з 2017 роком, у 2020 році підприємці повідомили, що немає жодних труднощів у реєстрації, і зазначили, що ситуація з інспекцією була кращою. Ситуація з інспекцією також покращилася.

Таким чином, існує нагальна потреба кардинальних змін у підходах до розв'язання накопичених проблем у малому бізнесі, що потребує пошуку нових шляхів його реформування й здійснення таких заходів:

1. Визначити фінансування пріоритетних напрямків розвитку малих підприємств та оптимізувати використання ресурсів галузями промисловості, економічною діяльністю та територіями з урахуванням сучасного високотехнологічного сектору товарного виробництва. Він повинен ґрунтуватися на результатах аналізу статистичних даних, які показують, що малий бізнес у цих регіонах має найширший розвиток в Україні та у всьому світі. Звісно, насамперед це має бути агропромисловий комплекс та переробка сільськогосподарської продукції.

2. Беручи до уваги той факт, що малі підприємства переважно зосереджені на місцевому ринку, визначають економічні та соціальні питання підтримки та розвитку малого бізнесу на регіональному рівні. Заходи щодо вирішення цих проблем мають здійснюватися за рахунок регіональних фінансових та матеріально-технічних ресурсів. Це відповідає загальній концепції територіальної реальної економіки та фінансової незалежності.

3. Розробити національну систему, що підтримується малим бізнесом, в умовах широкої участі позабюджетних ресурсів, нових позабюджетних програм відтворення капіталу та самофінансування малого бізнесу (наприклад, через кредитні кооперативи, компанії спільного страхування). Концентровані кошти у пріоритетних сферах розвитку регіону слід використовувати лише для конкретних проектів за умов співфінансування. Це зменшить навантаження на бюджети на всіх рівнях.

4. Створення ринку продуктів малого бізнесу, розміщення частки законодавчо встановленого національного замовлення на основі конкуренції та надання продукції для регіональних потреб.

5. Сприяти розвитку малих підприємств для розширення співробітництва у сфері виробництва, технологій та інновацій, повною мірою використовувати потенціал малих підприємств та впроваджувати заходи з управління банкрутством підприємств.

6. Включити прогресивні фінансові механізми для малого бізнесу до загальної кредитно-фінансової системи України; впровадити плани участі бюджету та позабюджетного капіталу для підтримки пріоритетних напрямків розвитку у цій сфері.

7. Систематизація за допомогою інформаційної мережі та створення бази даних про використання коштів для підтримки українських підприємств та надалі аналіз ефективності її використання. Впровадження цих заходів може не тільки залучити нові фінансові ресурси, але й забезпечити їх прибутковість і тим самим розвинути малий бізнес. Буде формуватися платоспроможний попит населення,

що є важливим чинником накопичення фінансових ресурсів на місцевому, регіональному та державному рівнях [21].

Таким чином, у сучасній ринковій економіці України малий бізнес змушений долати деякі макроекономічні перешкоди, головним чином через неадекватну фінансову підтримку, надмірний податковий тиск та інші обмеження, накладені на законодавчому рівні. Ось чому перспективним способом подолання цих перешкод має бути досягнення консенсусу, що інтереси підприємців повинні захищати самі підприємці. Роль держави має полягати лише у вдосконаленні необхідної інфраструктури та створенні ефективної правової бази для створення простору для розвитку громадських організацій та інших об'єднань, спрямованих на вирішення проблем розвитку малого бізнесу в Україні.

2.3. Мале підприємництво в умовах пандемії COVID-19: правове регулювання державної підтримки

Мале підприємництво в Україні та в усьому світі докладає багато зусиль, щоб адаптуватися до нової економічної ситуації. Цьому сприяє як державна допомога, так і власні зусилля підприємців та їх здатність адаптуватися до мінливих умов. Введення примусових обмежувальних заходів у зв'язку з пандемією COVID-19 не тільки має негативні наслідки для економіки, але і відкриває додаткові можливості. Дослідження функціонування та розвитку малого підприємництва в умовах пандемії зробили такі науковці, як А.В. Ворфоломеев [18], Н.Л. Лук'янова [40].

З 2019 року світ зіткнувся з кризовими явищами внаслідок COVID-19. Серед експертів ширяться різні думки про подальші кроки, які можуть вжити підприємці, щоб відшкодувати збиток і повернутись до посткризового майбутнього. Серед ідей: скористатися приголомшливим розвитком електронної комерції. Компанії, які впроваджують цифрові продажі у свої маркетингові моделі, вбачають вп'ятеро швидше зростання доходів порівняно з попередніми

рівнями, а також 30-відсоткову ефективність придбання та зниження витрат на 40-60 відсотків у межах продажів [6].

Не дивно, що країни з вищими доходами на душу населення мали більше ресурсів для боротьби з пандемією COVID-19 і в більшій частині кризи на сьогоднішній день працювали краще, ніж країни, що розвиваються. Більш дивним є те, що багато країн, що розвиваються, змогли впоратися з початковим спалахом пандемії. Багатіші країни були швидко вражені, коли вірус вперше з'явився і на відміну від них, у багатьох урядах країн, що розвиваються, було більше часу – а часто і відчуття невідкладності – для введення профілактичних заходів після того, як стали відомими масштаби та тяжкість світової кризи.

Загалом, велике підприємництво виходить із жорсткого карантину COVID-19 краще ніж малий і воно також швидше відходить від фінансової кризи. Президент США Джо Байден наголосив на необхідності підтримки середнього класу і внаслідок чого одним із пріоритетів стає зміцнення сектору малого підприємництва, бо він – рушійна сила всієї економіки. Ця теза підтверджується практичним досвідом як зарубіжних країн, так і України [66].

Пандемія завдала досить негативний вплив на все підприємництво та більш уразливими, як показали місяці «коронавірусної економіки», стали ті галузі, які спрямовані на обслуговування споживчого попиту, де велику роль відіграють суб'єкти малого підприємництва. Але чи настільки велика роль коронавірусу в тих проблемах, з якими зіткнулися малі підприємництва, або все-таки справа в інституційних особливостях державного регулювання середовища малого підприємництва?

Збитки малого бізнесу від введення карантину в результаті COVID-19. Згідно з даними Global Innovation Index 2019, Україна в останні роки входить в список країн з доходом на душу населення нижче середнього і станом на 2019 рік обіймає друге місце серед країн, які включені до вибірки за цим критерієм (з 130 країн, охоплених дослідженням) [66].

У кризових ситуаціях саме зміни можуть дати поштовх розвитку багатьох секторів економіки, тому дослідники відзначають, що «побудова інноваційної системи є ключовим завданням і стратегічним державним пріоритетом сучасної України» [67]. С. Ілляшенко зазначає, що саме інновація, суть якої полягає в створенні, впровадженні та поширенні нововведень, зачіпає всі сторони людського суспільства, змінює навіть середовище життя і діяльності людини та способи забезпечення його існування [28, с. 278].

З правової та економічної точки зору зміни неможливі повністю без нормального функціонування господарюючих суб'єктів. У нинішніх умовах уряди всіх країн докладають зусиль для підтримки бізнесу. В Україні, зокрема, було вжито низку заходів з підтримки вітчизняного підприємництва. За період карантину урядом держави були прийняті нововведені нормативні акти, що регулюють господарську, податкову та діяльність у сфері захисту прав споживачів, та які направлені на допомогу малому підприємству та підприємству в цілому. Закон України від 17 березня 2020 р. № 533-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» [6], яким було внесено низку змін. Зокрема:

1. Кредитна відпустка.

Національний банк України рекомендував банкам ввести спеціальний пільговий період для обслуговування кредитів в період карантину для фізичних і юридичних осіб.

У банків є кілька варіантів реструктуризації кредиту:

- Повне або часткове звільнення від сплати тіла кредиту в строк карантину з відповідним продовженням кредиту.
- Капіталізація процентних платежів.

Конкретний варіант підбирається індивідуально після заяви позичальника в банк. З 1 березня по 30 квітня банкам було заборонено підвищувати процентну

ставку за користування споживчим кредитом. Планується зміна плаваючої процентної договірної ставки. Ця заборона поширюється на всі позики [7].

Також в цей період заборонено застосовувати штрафи, стягнення за несвоєчасне виконання.

2. До податкових преференцій можемо віднести обмеження застосування більшості штрафів за порушення податкового законодавства, накладення мораторію на документальні та фактичні перевірки (виняток - перевірки на повернення ПДВ); обмеження застосування більшості штрафів за порушення податкового законодавства; дозвіл фізичним особам-підприємцям тимчасово не заповнювати книгу доходів та продовження терміну подання річної декларації про власність, статус і дохід до 30 червня 2020 року включно.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30 березня 2020 року № 540-IX має основною задачею підтримувати роботодавців та працівників малого підприємництва яких скоротили чи які припинили діяльність та вводить поняття часткового безробіття на період обмежувальних заходів для запобігання поширенню коронавірусної хвороби [7].

Постановою Кабміну «Про затвердження Порядку надання та повернення коштів, спрямованих на фінансування допомоги по частковому безробіттю на період карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 22 квітня 2020 №306 було затверджено Порядок надання та повернення коштів, спрямованих на фінансування допомоги по частковому безробіттю на період карантину. При скороченні роботодавцем часу роботи найманого працівника, він може звернутись до центру зайнятості для отримання коштів на виплату різниці заробітної плати працівника [14].

24 березня 2021 року Президентом України було зареєстровано Проект Закону № 5300 «Про надання допомоги застрахованим особам на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», за яким передбачається виплата допомоги застрахованим особам, які втрачають частину заробітної плати чи доходу у разі запровадження додаткових обмежувальних протиепідемічних заходів за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів [13]. Дана виплата надаватиметься найманим працівникам суб'єкта господарювання та окремо визначеним фізичним особам підприємцям [50].

В Україні активно набирають оберти різноманітні програми від національних та міжнародних організацій, банків та фондів, які направлені на підтримку підприємців, а саме:

1. У вигляді навчання: «Тренінг Школи малого бізнесу «Інструменти управління в щоденній роботі керівника», «Онлайн тренінги «Розпочни свій бізнес» від Міжнародної організації праці», «Антикризова програма зі стратегії та маркетингу «Strategy&Marketing Anti-Crisis Program»;

2. У вигляді грантів: «Конкурс ваучерної підтримки малого бізнесу Львівської області», «Конкурс на одержання субгранту «Розвиток мікропідприємництва у громадах», «Інноваційна освітньо-грантова програма для жінок, зайнятих у сільському господарстві»;

3. У вигляді компенсацій: «Програма Житомирської міської ради щодо відшкодування відсотків за кредитами для суб'єктів МСП», «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів»;

4. У вигляді кредитів: «Програма соціального інвестування WNISEF», «Програма Європейського інвестиційного банку (ЄІБ): Initiative East в межах поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ)», «Програма часткового відшкодування процентних ставок за кредитами для суб'єктів малого і середнього підприємництва м. Києва. Фонд розвитку підприємництва»,

«FinancEast»: програма з відновлення фінансування інвестиційних проектів малих та середніх підприємств на сході України. Фонд розвитку підприємництва» [52].

Для держави та значної частини підприємств - це великий виклик, реагувати на який треба прямо зараз, застосовуючи новітні та нетрадиційні підходи. Такі засоби мають допомогти малому підприємству трансформуватися та прилаштуватися до «нової реальності». Слід визнати, що пандемія та її наслідки змінять організацію діяльності всіх типів та форм підприємств, організацій, компаній та економіки світу в цілому.

Можемо зазначити, що пандемія відіграє значну роль в функціонуванні більшої частини суб'єктів господарювання, й ставить під загрозу підприємницьку діяльність та економіку України в цілому. Звісно уряд держави намагається регулювати підприємницьку діяльність та зменшувати критичні наслідки епідемії для учасників малого підприємництва та дивлячись на практику розвинутих країн у ці часи, вбачаємо, що наша держава багато недопрацьовує. Тільки злагоджена співпраця усіх державних інститутів, направленість держави на подолання наслідків пандемії з усіма суб'єктами господарювання, посилення цифровізації послуг та посилена орієнтованість уряду на підтримку постраждалого підприємництва від наслідків пандемії надасть змогу вийти з «коронавірусної кризи».

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті дослідження правових проблем державної підтримки малого підприємництва в Україні ми дійшли таких висновків та пропозицій.

1. Сутність малого підприємництва полягає в тому, що воно виступає провідним сектором ринкової економіки являючись основою дрібнотоварного виробництва, шляхом забезпечення насичення ринку споживацькими товарами та послугами повсякденного попиту. Ще одним важливим фактором є формування малим підприємництвом нового соціального прошарку підприємців-власників, вихід яких на ринок сприяє послабленню монополізму, розвитку конкуренції та свободі ринкового вибору.

2. Наразі мале підприємництво розвивається у складних умовах дефіциту кредитування, несприятливого регуляторного середовища. Значний негативний вплив на розвиток малого підприємництва завдало встановлення карантину та/або запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів у 2020-2021 роках.

3. На підтримку малого підприємництва була ухвалена Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва із широким переліком завдань, спрямованих на підтримку кредитування малого підприємництва комерційними банками та небанківськими установами, схем гарантування кредитів, розвиток таких інструментів, як факторинг, лізинг та векселі, створення сприятливого регуляторного середовища для венчурних інвесторів, неформальних інвесторів (бізнес-ангелів), добровільного об'єднання ресурсів для фінансування проектів (краудфандинг); фінансування експорту, страхування та надання гарантій; запровадження єдиного реєстру кредитних історій для корпоративних клієнтів, впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності для малого підприємництва та створення умов для безпеки депозитів. Проте, ця стратегія не містила вимірюваних цілей та індикаторів виконання в частині доступу до фінансування.

4. Зазвичай суб'єкти малого та середнього підприємництва зазнають певних труднощів через імовірну відсутність ліквідності або раптову нестачу матеріальних ресурсів. Реакція держави у вигляді підтримки певних суб'єктів господарювання має вирішальне значення для пом'якшення негативних наслідків для економіки, пов'язаних із коронавірусною хворобою COVID-19. Разом з цим, подібна підтримка може мати негативний вплив та спотворювати економічну конкуренцію. Для вирішення цієї проблеми Кабінет Міністрів України розробив критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на подолання наслідків, спричинених коронавірусною хворобою COVID-19. Критерії дають змогу оцінювати державну підтримку на сумісність із конкуренцією й належним функціонуванням ринку товару та послуг.

5. Вітчизняне законодавство щодо державної допомоги потребує гармонізації із правилами контролю і моніторингу, що закріплені Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) та, відповідно, *acquis* ЄС, а також удосконалення встановленого правового регулювання з метою ефективного функціонування системи контролю і моніторингу державної допомоги.

6. Велика кількість надходжень нотифікацій до Антимонопольного комітету України значно перенавантажує інституційну спроможність органу та збільшує кількість бюрократичних процедур у процесі отримання державної підтримки. Наявні недоліки в процесі реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 пов'язані з роботою Міністерства економіки у питаннях консолідації вхідної інформації від виконавців. Міністерство потребує розгляду можливості розробки єдиного шаблону звітності для заповнення різноманітними державними органами, відповідальними за реалізацію стратегії, що забезпечило б відповідність наданих виконавцями даних визначеному завданню в межах стратегії. Також, потребує вдосконалення поточний інструмент моніторингу Міністерством показників для оцінки процесу

реалізації у плані статусу, часових рамок та економічної ефективності/фінансування заходів. Дана прогалина не дає повного забезпечення розуміння процесу реалізації та виявлення важливих проблем, які необхідно вирішити.

Для розвитку малого підприємництва в Україні, також, не вистачає налагодженої інформаційної системи, яка б надавала змогу швидкого реагування підприємцями на нововведення (наприклад, інформування про основні зміни до законодавства через оприлюднення на веб-сайті Офісу розвитку малого та середнього підприємництва). У роботі Державної регуляторної служби є певні недоліки пов'язані наданням роз'яснювальної роботи яка направлена на підвищення обізнаності співробітників центральних і місцевих органів влади, зокрема, щодо: виконання вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (оприлюднення інформації, публічних обговорень, налагодження професійного діалогу з відповідними бізнес-об'єднаннями).

З метою удосконалення чинного законодавства України з питань правового регулювання надання державної допомоги суб'єктам малого підприємництва, можемо висунути **доповнення** та **пропозиції** щодо деяких законодавчих актів України, а саме:

- уточнити нормативний припис пункту 4 частини першої статті 13 Закону «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» в частині встановлення обмеження щодо надання державної підтримки суб'єктам малого і середнього підприємництва, основним видом економічної діяльності яких є надання в оренду нерухомого майна;

- виключити з під дії пункту 3 частини першої статті 13 Закону «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» суб'єктів малого і середнього підприємництва у сфері громадського харчування, культури, креативних індустрій та тимчасового розміщення; тимчасово, на період встановлення Кабінетом Міністрів України карантину або обмежувальних

заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19), та протягом шести місяців з дня його/їх відміни,

- продовжити дії пунктів 8 та 9 Розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну підтримку кінематографії в Україні», з метою створення додаткових можливостей здійснення державної підтримки для суб'єктів кінематографії України тимчасово, до кінця 2021 року

- утворити спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади, що забезпечує, координує і реалізує державну політику у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, визначити його повноваження, порядок призначення Голови та заступників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 29.10.2021).
2. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 29.10.2021).
3. Про Український культурний фонд : Закон України від 23.03.2017 № 1976-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1976-viii> (дата звернення: 04.09.2021).
4. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (дата звернення: 29.03.2021).
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 29.03.2021).
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 17.03.2020 № 533-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20> (дата звернення: 29.03.2021).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020 № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-IX> (дата звернення: 29.03.2021).

8. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1555-18> (дата звернення: 04.09.2021)

9. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Спрощена фінансова звітність» : Наказ Міністерства фінансів України від 25.02.2000 № 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00> (дата звернення: 29.03.2021).

10. Про затвердження Методичних рекомендацій із застосування реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами : Наказ Міністерства фінансів України від 15.06.2011 № 720. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0720201-11> (дата звернення: 29.03.2021).

11. Про затвердження Порядку надання та повернення коштів, спрямованих на фінансування допомоги по частковому безробіттю на період карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів від 22.04.2020 №306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2020-%D0%BF> (дата звернення: 29.03.2021).

12. Про затвердження переліку послуг, що становлять загальний економічний інтерес : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2018 № 420. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/420-2018-п> (дата звернення: 04.09.2021).

13. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів від від 24 травня 2017 р. № 504-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 29.10.2021)

14. Про надання допомоги застрахованим особам на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою

запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Проект Закону від 24.03.2021 № 5300. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511 (дата звернення: 29.03.2021).

15. Антимонопольний комітет України. Співпраця України з ЄС у сфері захисту конкуренції. Конкуренція: Вісник Антимонопольного комітету. 2017. № 2 (49). 64 с.

16. Варналій З. С. Основи підприємництва: навч. посіб./ З. С. Варналій – К.: «Знання-Прес», 2006 – 350 с.

17. Воронич К. М. Міжнародний досвід організації малого бізнесу та можливість його впровадження в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип 21. С. 184-189.

18. Ворфоломеєв А. В. Вплив COVID-19 на українські виробничі підприємства та допомога у відновленні нормальної роботи: звіт за результатами опитування Центру ресурсоефективного та чистого виробництва. Київ : Центр ресурсоефективного та чистого виробництва, 2020. 24 с.

19. Гринішин В. О. Господарське право України: навч. посібник / за заг. ред. проф. Н. О. Саніахметової. Х.: «Одіссей», 2005. 608 с.

20. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov>.

21. Дика С. А. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в Україні / за ред. Шовкопляс Г. М. канд. юрид. наук. URL: https://ndipzir.org.ua/wpcontent/uploads/2020/12/Tezy_18_09_2020_10.pdf

22. Жаліло Я. А., Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України - К.: НІСД, 2006.- 120 с.

23. Жарая С. Б. Механізми державного регулювання підприємницької діяльності: до питання термінології. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2017. Вип 3. С. 138-146.

24. Жирко С. О. Проблеми розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/db/200712/doc/2/25.pdf> (дата звернення: 04.09.2021).
25. Жмур М. О. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Х.: Право. 2002. 432 с.
26. Журик Ю. Становлення, формування та сучасний стан законодавства України про захист економічної конкуренції. *Юридична Україна*. (Серія «Економіка і право»). 2016. № 1. С. 93-95.
27. Знаменський Г. Л. Наукоємність сучасного господарського права. *Право України*. 2010. № 8. С. 19–25.
28. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи. Суми: ВТД “Університетська книга”, 2016. 278 с.
29. Ісаков М. Г. Види державного контролю у сфері підприємницької діяльності. *Форум права*. 2012. № 1. С. 387–395.
30. Ісаков М. Г. Поняття та ознаки підприємництва як об’єкта державного контролю. *Форум права*. 2011. № 4. С. 332–339.
31. Ісаков М. Г. Теоретичні основи державного регулювання підприємницької діяльності. *Актуальні проблеми права: теорія і практика: збірник наукових праць*. 2012. № 23. С. 18–22.
32. Карсекін В. М. Мале підприємництво: проблеми і перспективи / *Економіка України*. 1995. №10. С.72
33. Кривицький Ю. В. Механізм правового регулювання в сучасній теорії права. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 75–79.
34. Крисько Ж. Сутність та види комерційної діяльності підприємства. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2017. № 18. С. 75–83.
35. Лебьодкін К. С. Господарсько-правова політика щодо державної підтримки суб’єктів господарювання. *Вісник Національного університету*

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2018. Вип. 2 (13). С. 182–191.

36. Лисенко В. В. Проблеми та перспективи удосконалення протидії діяльності суб'єктів: монографія. К.: Алерта, 2018. 298 с.

37. Ліллемяе О. Е. Господарсько-правове забезпечення державної допомоги суб'єктам господарювання: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2016. 201 с.

38. Лічак Д. В. Господарсько-правове забезпечення непрямой державної підтримки суб'єктів господарювання : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. Одеса, 2011. 21 с.

39. Лічак Д. В. Проблеми визначення поняття «Державна підтримка суб'єктів господарювання». *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 50. С. 403–411.

40. Лук'янова Н., Зайцева О. Пандемія коронавірусу: правові механізми захисту трудових та соціальних прав працівників. URL: http://rv.dsp.gov.ua/wpcontent/uploads/2021/02/lhsi_pandemya_koronavrusu.pdf (дата звернення: 29.03.2021).

41. Махінчук В. Підприємництво та комерція за законодавством України. *Юридична Україна*. 2018. № 11. С. 63-69.

42. Машковська Л. В. Щодо правової природи порядку створення (державної реєстрації) некомерційних суб'єктів господарювання. *Адвокат*. 2017. № 3 (38). С. 42-47.

43. Мельник Л. Г. Четверта промислова революція: передумови та зміст. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 26-30.

44. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01. Київ, 2004. 208 с.

45. Некрасова Т. С., Гребешкова О. М. Транснаціональні корпорації в економіці держави: важелі впливу та наслідки для розвитку / Стратегія

економічного розвитку України. - 2016. - № 38. - С. 11-29. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/seru_2016_38_4.

46. Нів'євський О., Таран С., Лещенко Н. Правове регулювання надання державної допомоги в Європейському Союзі та в Україні. Шляхи адаптації законодавства України. К.: ЦУЛ, 2017. 180 с.

47. Ольвінська Ю. О. Розвиток інфраструктури малого і середнього бізнесу в Україні. Підтримка малого і середнього підприємництва: Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-iserednogo-pidpriyemnictva> (дата звернення: 15.09.2021).

48. Паменский Г. Л. Правові основи державної підтримки бізнесу: монографія; НАН України, Інститут економічно-правових досліджень. Донецьк: Юго-Восток, 2011. 170 с.

49. Петруненко Я. В. Поняття державної підтримки суб'єктів господарювання як засобу забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 110–115.

50. Підтримка малого і середнього підприємництва: Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-iserednogo-pidpriyemnictva> (дата звернення: 29.03.2021).

51. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 27.10.2021 у справі № 640/19912/19: Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100653097> (дата звернення: 29.03.2021).

52. Програми підтримки: Урядовий портал. URL: https://sme.gov.ua/support_programs/page/5/ (дата звернення: 15.09.2021).

53. Реверчук С. К. Малий бізнес: методологія, теорія і практика : навч. посібник – К. : ІЗМН, 2002. – 192 с.

54. Роз'яснення з питань застосування законодавства у сфері державної допомоги від 5 жовтня 2017 року № 35-рр/дд / Антимонопольний

комітет України. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=137546&schema=main> (дата звернення: 04.09.2021).

55. Смірнова К. В. Правовий порядок конкуренції в Європейському Союзі (Новітні тенденції розвитку): дис. докт. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2015. 500 с.

56. Смолин Г. В. Господарське право України. Загальна частина навч. посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 552 с.

57. Смолин Г. В. Господарське право України. Особлива частина навч. посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 657 с.

58. Спасибо-Фатєєва І. Юридичні особи за цивільним кодексом України. Право України. 2014. № 2. С. 70-79.

59. Тимченко О. І. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в регіонах України. *Ефективна економіка*. 2015.

60. Хомко Л. В., Кульгавець Х. Ю. Правове регулювання підприємницької діяльності навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 424с.

61. Швець Г. Сучасні тенденції малого підприємництва в Україні. URL: http://econf.at.ua/publ/konferencija_2017_10_20.

62. Шевчук А.В. Щодо поняття та основних змістовних елементів державної підтримки малого бізнесу. *Young Scientist*. 2017. № 9 (49). С. 54–59.

63. Andrea Biondi. 'State aid is falling down, falling down: An analysis of the case law on the notion of aid' (2013).

64. Băcila N. The relation between state aid and economic development in the European Union. *The Romanian Economic Journal*. 2018. №. 36. P. 111–122.

65. Bacon K. *European Community Law of State Aid*. Oxford: OUP, 2009. 624 p.

66. Explore Economy Profiles From The Gii 2020. Глобальний індекс інновацій. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-economy> (дата звернення 29.03.2021).

67. Krasota O.V. The change in priorities of state regulation of the small businesses' development. Науковий вісник Полісся. 2017. № 1(1). С. 153-161. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvp_2017_1\(1\)__23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvp_2017_1(1)__23) (дата звернення: 15.09.2021).

68. OECD (2020), Моніторинг реалізації Стратегії розвитку МСП України на 2017-2020 роки. OECD Publishing, Paris. URL: www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Monitoring-the-Implementation-ofUkraine's-SME-Development-Strategy-2017-2020-UKR.pdf.